

1912. OKTÓBER 1.

ERDÉSZETI LAPOK

AZ ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

LI. ÉVF.

KÖZLÖNYE

19. FÜZET.

KIADJA: AZ ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

Szerkeszti:

BUND KÁROLY

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én. * Előfizetési díj egy évre 16 korona.

Az Orsz. Erd. Egyes. oly alapító tagjai, kik legalább 300 kor. alapítványt tettek, valamint a rendes tagok is 16 kor. évi tagsági díj fejében ingyen kapják. Azok az alapító tagok, kik 300 koronánál kevesebbet alapítottak, 6 kor. kedvezményes ártért járathatják.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, Lipótváros, Alkotmány-utca 6. sz. II. em.

A lap irányával nem ellenkező hirdetések mérsékelt díjért közöltnének.

(Telefon: 37—22.)

Gödöllő.

Irta: *Pirkner Ernő* ny. m. kir. főerdőtanácsos.

A török hódoltság ideje alatt Magyarországon a birtokviszonyok nagy és következményeiben szomorú változások alá estek. Terjedelmes birtokokat részint a török hatalmasságok foglaltak el, részint pedig hadseregükhöz csatlakozott pártütőknek jutalmul adományoztak, sőt a csatákban elesett és kihalt családok birtokait legtöbb esetben kalandorok tulajdonították el. A közel 200 évig tartó török iga keservei után végre elérkezett a felszabadulás ideje, midőn 1686-ban a Lotharingiai Károly herczeg vezérlete alatt állott nemzetközi győzedelmes keresztény hadsereg a török uralomnak Budavárának hősies bevételével véget vetett. A nagy forrongások csillapultával 1692-ben jelentek meg az első intézkedések, melyek az új szerzeményű birtokok igazolásának előkészítését czélozták. Ezek közül felemlitendő az a rendelet, mely a budai kamarai felügyelőt és adminisztrátort utasította, hogy kerületből az összes földesurak névjegyzékét, birtokaik és jövedelmeik mennyiségét írja össze és terjeszse fel. 1695-ben pedig megjelent egy királyi rendelet, hogy a visszafoglalt részekben minden birtok

a királyi fiskus által lefoglaltassék s azok birtokosai a császári és udvari kamarához utasíttatnak birtokjogaik igazolása végett. Az 1722. évben külön bizottságot állítottak fel, amely ez igazolások elfogadására egyedül volt feljogosítva.

A *Neoaquistica Commissio* elnevezés alatt szereplő birtokigazoló bizottság nagy ridegséggel működött, mert nem volt egyedüli célja, hogy a jogot és igazságot megállapítsa, hanem hogy megvesztegetésekre és jutalmazásokra minél több ajándékozható birtokot harácsoljon össze, mely eljárását megkönnyítette az a körülmény, hogy a családi oklevelek nagyrésze a zavaros időkben elveszett, és hogy sok törvényes birtokos volt, ki jogát ezek hiánya miatt nem tudta igazolni.

Amely birtokokra nézve a birtokjog nem nyert a kívánalmakhoz képest beigazolást, azok részben eladás útján is értékesítettek és így jutott *Grassalkovich* Antal is, ki különben a rettegett *Neoaquistica Commissio*nak elnöke volt, az óriási terjedelmű uradalmak tulajdonába, melyeknek a mai gödöllői uradalom mintegy tizedrészét képezte.

Mesébe valónak látszik *Grassalkovich* Antal pályafutása és szédületes emelkedése; igaz, hogy nagy észszel és életrevalósággal volt megáldva, melyhez mérhetetlen furfangja és szerencséje is járult.

Grassalkovich Antal 1693. évi március hó 6-án született a nyitrai megyei Ürmény községben szegény szülőktől. Jogi tanulmányait Pécsen végezte, s mint szegény, magárahagyott deák a szentferenczrendi zárdában nyert táplálást s az ételt, mint a többi szegény fiu, kettős cserépedényben vitte lakására. Elvégezvén iskoláit, előbb Nyitra megyében kezdte nyilvános szereplését, később Pestre költözött, hol ügyvédi irodát nyitott. Huszonkét éves korában, fiatalsága daczára, az ügyvédi világban bámulatos tekintélyt vívott ki magának; huszonhárom éves korában pedig már Budán kincstári ügyész volt és kitartó munkásságának, mely jogi tudásának s egyéb szép tehetségekkel párosult finom tapintatának köszönhető, hogy rövid időn belül a királyi ügyek igazgatója lett és 1722. évben Károly király által a *Neoaquistica Commissio*nak elnökévé és 1731. évben királyi személynöknek neveztetett ki. Ugyanez évben bárói és az 1734. évben grófi rangra

emeltetett, mint az ország főékessége — diadémja; így nevezi őt a kinevezési diploma.

Mária Terézia nagyemlékü királyné az 1749. évben elhatározta, hogy a budai királyi palotát romjaiból kiemeli s az építés vezetésével gróf Grassalkovich Antalt bízta meg. Ugyanez időben építette a gödöllői kastélyt is, ahol 1751. év szeptember havában Mária Terézia királynét fogadta vendégül. Tradíció szerint Pestről Gödöllőig szánon, sóval behintett uton tette meg az utat.

Vallásos érzületéből kifolyólag megépítette továbbá *Grassalkovich* a Gödöllőhez közel fekvő máriabesnyői templomot és zárdát és ezeknek fentartásáról gazdag alapítvánnyal gondoskodott.

Gróf *Grassalkovich* Antal 1771. évi december 1-én 78 éves korában szélhűdés következtében halt meg és a máriabesnyői templom alatti családi sirboltban van eltemetve.

A második házasságából született fia, mint II-dik gróf *Grassalkovich* Antal szerepelt; az általa elfoglalt magas országos hivatalok őt állandóan Bécshez kötötték, honnan csak nagyritkán jött Gödöllőre, jobban kedvelte pozsonyi kastélyát, mely jelenleg Frigyes főherceg tulajdona, és a Pozsonyhoz közel fekvő Ivánkát, II-ik József császár méltányolva a gróf érdemeit, őt 1784-ben a római szent birodalom hercegévé tette.

Esterházy Mária hercegnővel kötött házasságából csak egy fiugyermek született, ki mint III-ik Antal herceg szerepelt. Születése a családalapító *Grassalkovich* halálát tíz nappal előzte meg, mely körülmény annyiból említésre méltó, amennyiben ezen harmadik generációval a semmiből oly magasra emelkedett család mindenkorra kihalt. A nevéhez fűződött roppant terjedelmű birtokok 1841. évben bekövetkezett halálával a hátrahagyott óriási adósságok törlesztésére fordítottak.

Nem maradhat megemlítés nélkül, hogy III. Antal herceg is minden ízében grand seigneur volt és pazarló életmódját sarkalta azon körülmény, hogy a herceg Esterházy Leopoldinával kötött házassága gyermektelen maradt. Szerette az erdőt és abban a vadászatot. Gödöllő erdőiben, mint mondják, akkor tanyáztak a leg-erősebb szarvasok és volt legnagyobb a szarvasállomány.

A fizetési kötelezettségek tömege a herceget már 1827. évben csődbe juttatta, mikor az uradalomnak zárgondnokául Battyányi

herczeg neveztetett ki, ki az egész vagyont oly körültekintéssel és pontossággal kezelte, hogy a jelentékeny törlesztéseken kívül tulajdonosának évi rendes jövedelmet szolgáltatott, melyből továbbra is fenséges herczegi udvart tarthatott.

Battyányi herczeg a 17 évi terhes és sok felelősséggel járó zárgondnokságról 1842. évben lemondott, mikor is utódjaként Lónyay János, gróf Lónyay Menyhért volt m. kir. pénzügyminiszter és miniszterelnök édesatyja neveztetett ki, ki a birtokokat 8 éven át mintaszerűleg adminisztrálta.

Ennek következtében és a hitelezők hozzájárulásával a zárlat megszüntelvén, az uradalmakat ekkoron hédervári Viczay Károly gróf, mint az első Grassalkovich leányágról leszármazott törvényes örököse vette át, azzal a kötelezettséggel, hogy a fenmaradt adósságokat és a még életben volt özvegy herczegasszony évi járulékát pontosan fogja fizetni.

Azonban a jámbor szándéku gróf vérmes reményeiben és számításaiban csakhamar csalatkozott, minek folytán, hogy a hitelezők zaklatásaitól menekülhessen, már a következő évben kénytelenített a gödöllő-hatvani uradalmat eladni, mely mentő eljárást annál is könnyebben vehette igénybe, amennyiben a Grassalkovich-birtokot semmiféle hitbizományi lekötöttség vagy kikötések nem korlátozták.

A rohamos sebességgel összehalmozott óriási kiterjedésű uradalmak szétmállása ezzel vette kezdetét és rövid időn belül végkép be is következett.

Nevezett fekvősegeket báró *Sina* György bécsi bankár vette meg 7,300.000 forintért; ezekben nagymérvű befektetéseket eszközölt, miáltal az uradalmak gazdaságát magasra emelte és országszerte ismertté tette. Báró *Sina* György halála után egyszülött fia, báró *Sina* Simon lépett az uradalmak birtokába, ki a gazdálkodást továbbra is házilag folytatta, behozván jövedelmének fokozása érdekében a természetényi százalékot, melyben tisztviselőit részesítette.

Az uradalmak jövedelmezősege és helyes mederben folytatott gazdálkodása daczára azokat báró *Sina* Simon 1864. évben ugyancsak az eredeti vételáron, azaz 7,300.000 forintért eladta a „Societe belgeque du Credit foncier et industriel de Bruxelles“ czimű belga banknak. Az ingatlanokat a bank természetesen

üzérkedés céljaira szerezte meg, tehát a vétel után azonnal kisebb részletekre felosztva, ismét eladásra bocsátotta.

Nagy öröm és lelkesedés váltotta fel Gödöllő lakosságának aggodalmát azon hír hallatára, hogy a gödöllői uradalmat a magyar kormány vette meg avégből, hogy azt a hálás magyar nemzet nevében koronázási emlékül Ő Felségének, I-ső Ferencz József szeretett királyunknak felajánlhassa.

A birtokvétele az 1868. évi V. törvénycikk alatt törvénybe iktatott és a birtok az elidegeníthetetlen magyar királyi szent koronajavak állományába vétetvén fel, mint ilyen telekkönyveztetett.

Ő Felségének és királyi családjának Gödöllőre jövetelével és ott tartózkodásával kezdődött Gödöllőnek újabb igazi fénykora.

Minthogy Ő Felsége a maga részére csakis a vadászatot tartotta meg, a birtok további kezelése a m. kir. pénzügyminiszter hatáskörében maradt, kinevezvén beniczei és micsinyei Beniczky Ferenczet, a későbbi pestmegyei főispánt jószágkormányzónak, kinek jogkörébe tartozott úgy a gazdaság, mint az erdészet, mely ágazatok külön-külön előadókkal voltak képviselve. A vezető hivatal czime volt: „m. kir. koronauradalom igazgatósága“, — mely czimet azonban a két ágazatnak 1880. évben történt teljes elválasztása és egymástól való függetlenítése daczára a gazdasági ágazat a maga részére továbbra is megtartotta, — az edészeti ágazat pedig a „m. kir. erdőhivatal“ czimmel lett felruházva, mely körülmény a közönség előtt gyakran félreértésre és a beadványok helytelen irányítására szolgált okul.

A belga banktól vásárolt uradalom és annak kikerekítésére ugyancsak vétel útján megszerzett további birtokrészek, u. m. a herczeg Esterházy-féle valkói, a nagyváradi káptalan-féle szadaveresegyházi és a váci püspökség birtokából kihasított szentjakabi ingatlanokkal a birtok összes kiterjedése 31.469·7 kat. hold. Ebből mezőgazdasági kezelés alatt áll 10.588·7 kat. hold, 6 gazdasági intézői kerületre felosztva; erdészeti kezelés alatt pedig:

a babathi erdőgondnokság	---	---	6190·1	kat.	holddal
az isaszegi	"	---	5869·1	"	"
a valkói	"	---	5079·4	"	"
a galgamácsai	"	---	3742·4	"	"
összesen	---	---	20881·0	kat.	holddal

A két ágazatnak 1880. évben történt elválasztása és ugyanakkor mindkettőnek a pénzügyminisztérium fenhatósága alól a földművelésügyi minisztérium alá történt besorozása alkalmával megszűnt a visegrádi m. kir. erdőhivatal, melynek három erdőgondnoksága, és pedig

a visegrádi erdőgondnokság	--- ---	5982·6	kat.	holddal
a nagymarosi	" --- ---	5780·9	"	"
a budakeszi	" --- ---	4221·4	"	"
és a budapest kincstári faraktár	---	1·2	"	"

összesen --- --- 15986·1 kat. holddal

a gödöllői m. kir. erdőhivatalhoz csatoltatott és ezen intézkedés folytán az erdőhivatal összes területe az 1911. évben lezárt állománykönyv szerint megnövekedett 36.867·1 kat. holdra.

Ezenkívül haszonbérbe vétettek az egyes erdőgondnokságokkal határos községi vadászterületek is, hogy a távol messzeségbe kiváltó nagy vad kellő védelemben részesüljön és a szabad mozgásban korlátozva ne legyen.

A bérleteket, melyek területe mintegy 25.000 kat. hold körül váltakozik, későbbben a felállított cs. és kir. udvari vadászati hivatal is fentartotta és fizeti a haszonbéri, valamint a vadkárterítési költségeket évi hitelösszegéből, melynek kiegészítésére szolgál az elejtett vad elárusításából befolyó jelentékeny bevétel.

Az első években a gödöllői várkastélyt és a hozzá tartozó alsó és felső parkot a m. kir. koronauradalom igazgatósága kezelte, de hamarosan átadta annak kezelését a budapest-gödöllői cs. és kir. várkapitányságnak. Hosszabb ideig, vagyis 1874-ig vezette a vadászati ügyeket az erdőhivatalnak akkori főnöke, *Dittrich* Lajos m. kir. erdőmester, ki báró Sina szolgálatából lépett át kincstári szolgálatba és később Ő Felsége által vadászmeisteri címmel a vadászati ügyek vezetésével bízott meg.

Akkor történt a most is fennálló elkülönítés és megszerveztetett Gödöllőn a cs. és kir. udvari vadászati hivatal a szükséges segédszeméllyel, melynek élére *Dittrich*nek nyugdíjba menetele után Ő Felsége 1876. évben *Pettera* Hubertet vadászmeisterre nevezte ki, ki ezen állást, magas kora daczára, ma is még ellátja.

Az uradalom három gazdasági ágazata közül a vezérszerép a birtok rendeltetéséhez képest az udvari vadászati hivatalnak

jutott, minthogy legelsőbbben a vadászati igényeknek, a vadállomány nagy számban való tenyésztésének kellett minden egyéb intézkedést alárendelni.

A hetvenes években az elől felsorolt négy erdőgondnokságban ugyyszólván kizárólag a fővad tenyésztése képezte a vadászati vezetőség feladatát, mely tekintetben a gödöllői szarvasállomány megtartotta régi hírnevét, sőt az udvarnál megjelent magas külföldi vendégek annak hírét az itt élvezett lövési eredmények alapján messze az ország határán túl terjesztették. Akkoriban a róka is a tilalom előnyeiben részesült, hogy a királyné Ő Felsége által előszeretettel gyakorolt falkavadászatok gyakorolhatók legyenek.

A falkavadászatok megszűnésével az apró vad tenyésztésének is tér engedtetett; ez a ragadozók okszerű és szüntelen, mondhatni mesteri módon eszközölt pusztítása következtében bámulatos gyorsan és nagy mennyiségben be is következett.

Ugyanakkor jelentkezett szórványosan a vaddisznó, mely állandó tanyát vert és kiváló példányaival a vadászatoknak rendkívül érdekességet kölcsönzött.

Nevezetessé tette a gödöllői vadászatokat az a körülmény is, hogy egy-egy hajtásból a legkülönbözőbb vadfajták, u. m. szarvas, őz, vaddisznó, nyul, róka, fácán, fogoly, itt-ott vadpulyka és erdei szalonka került terítékre.

Ő Felsége igaz szenvedélylyel és nagy kitartással hódolt a vadászatnak és öröm volt nézni, hogy lőtte egyaránt a futó mint repülő vadat.

Megemlítem még, hogy 1882. évben a nagymarosi és visegrádi erdőgondnoksági kerületek szintén a gödöllői udvari vadászterülethez csatoltattak.

Visegrádra Ő Felsége, kísérve veje, Lipót bajor herczeg által, 1888. évi szeptember hó 17-én jött és négy napot töltött, hogy a történelmi nevezetességű erdőkben, hol 400 év előtt utoljára Mátyás király vadászott, ismét fejedelmi vadász szentelje fel a számára tilalmazott vadászterületet. Az elejtett szarvasok súlya 220, egész 250 kilogramm között váltakozott.

A gödöllői birtok megvétele után az erdészet feladata volt az erdőgondnokságok számára gazdasági üzemterveket készíteni,

melyek hivatva voltak a követendő kihasználásra és a foganatositandó erdőmivelési munkálatokra nézve a szükséges adatokat és a megkívántató tájékoztatni.

Az egy összefüggésben levő babathi, isaszegi és valkói erdőgondnokságok közül főleg az isaszegi erdőgondnokság bővelkedett óriási tisztásokban és 0·2—0·4 sűrűségű, ligetszerű, előregeedett állományokban, minthogy ezen részeken vonultak át régebben a Nagy-Alföldről fővárosunk felé hajtott szarvasmarhacsordák, melyek ott 2—3 napi pihenőt tartva, érettük darabonkénti fűbért, vagyis legelőbért fizettek, mely fűbér képezte akkoriban az uradalom úgyszólván egyedüli jövedelmét.

Sok felderíthetetlen titok fedi a szentkirályi pusztát, hol is akkoriban lesben állottak az elszánt betyárok az arra közlekedő gazdag marhakereskedőkre s a monda szerint ezen vidéken többször megfordult Rózsa Sándor és híres gárdája is.

Az üzemtervek azonban csak ideiglenes értékkel bírtak, mert a birtoktestek mívelési ágak szerinti besorozása folytonos változást szenvedett a gazdaság javára eszközölt erdőirtások által, mely műveletnek véget vetett a két ágazat közti elkülönítés oly értelemben, hogy a később megejtett változások csak területcsere útján váltak lehetővé és nyertek elintézt.

Kiemeltem már előbb, hogy a vadászati érdekek kielégítése mindenben irányadó befolyást gyakorolt, tehát érvényre jutott az udvari vadászati hivatalnak az a nézete, hogy az erdőben minden járás-kelés szüneteljen és a legnagyobb csend és nyugalom uralkodjék. Ily kikötés mellett természetesen szünetelni kellett hosszú éveken át minden, az erdőtelepítést célzó munkálatnak is, melyhez hozzájárul az erdészeti felsőbbbségnek az a felfogása is, hogy a nagy vadállomány amugy is gátló akadály és tönkretenne minden ily irányu törekvést.

Az évi csekély összegű erdőmivelési hitelt a hét erdőgondnoksági kerületre arányosan felosztva, csak kis területek voltak beerdősíthetők, melyek azonban azt a kedvező következtetést tették szemléltethetővé, hogy abból mindenütt több-kevesebb eredmény mégis mutatkozott. Az udvari vadászati hivatal pedig arról szerezhetett meggyőződést, hogy a mezőgazdasági köztes-használattal eszközölt erdősítések tájékán — daczára az élénk munkásforgalomnak —

sokkal több vad tartózkodik, mint a teljes nyugalomban tartott, azonban kevés táplálékot nyújtó erdőrészeken.

Az 1897. és a következő években dr. Darányi Ignác akkori földmivelésügyi miniszter beutazván a gödöllői uradalmat, a látottakból megalkotta az uradalom további kezelésére vonatkozó üdvös és messze kiható intézkedéseit, melyek Gödöllőnek mint udvari vadászterületnek továbbra való fenmaradását biztosították. Elsősorban beszüntette a rendes használatokat és azokat csakis az elszáradó faegyedek kivételére korlátozta addig is, míg az összes tisztások beerdősítése sikerült és a további feladat kizárólag az évi rendes vágások erdősítésére szorítkozik, s egyszersmind rendelkezésre bocsátotta a nagymérvű erdősítések eszközléséhez és kiviteléhez szükséges pénzbeli hitelt.

Az erdő jellegének mielőbbi elérése okából a tölgygyel való erdősítések vegyesen a gyorsan növekedő ákáczzal történtek, mezőgazdasági köztes-használattal, két méter sor- és egy méter csemetetávolságban, egyenletesen felváltva egy tölgy- és egy ákáczcsemetével. Ugyancsak történtek erdősítések a jelzett kötelékben felváltva tölgy- és ákáczsorokkal. Ily eljárás mellett eszközöltettek az erdősítések három éven át nagy kiterjedésben, mely eljárás azonban az ákáczt tette uralkodóvá és meghazudtolta azt a feltevést, hogy a vad inkább az ákáczt bántalmazza és emellett a tölgy sértetlenül tovább fejlődik. Beállott ennek ellenkezője, mert a gyorsan növekedő ákáczt nyújtotta a vadnak szükséges és keresett fedezetet, mely alatt háborithatatlanul rághatta a neki legkedveltebb tölgycsemetéket.

Az ezen évekből származó erdősítések most meg nem felelő záródású ákáczerdőt képeznek, itt-ott egy-egy küzködő tölgy-csemetét rejtven maguk alatt.

A most említett tapasztalatok alapján az eljárást akként kellett megváltoztatni, hogy ott, ahol a talaj minősége a tölgynek felel meg, ott makksorvetéssel vagy csemeteültetéssel tisztán tölgyet kell megtelepíteni, mert ily fiatalosban a nagy vad nem lel megfelelő fedezetet, azt kevésbbé keresi fel.

Mostanság ugyszólván az összes tisztások, melyek lomblevelű fanemmel való beerdősítésre alkalmas talajjal birnak, már beerdősítették, hátrálékban vannak még csak oly tisztások, melyeken

a sivár homok, természetlen összetételénél fogva, csakis az igénytelen fekete és erdei fenyőcsemeték telepíthetők.

A fenyőcsemetével való erdősítés azonban csak lassu léptekkel haladhat költséges voltánál fogva, mert a fenyőfélék a vad csemege gyanánt szereti és annak telepítése csakis sűrű hálós drótkerítéssel körülvett területeken eszközölhető. Sőt ott, ahol az erdősítés sikerét biztosítani és a fejlődés menetét vadragástól mentesíteni óhajtjuk, ott a lomblevelű erdősítések is kerítéssel oltalmazandók.

A fenyőerdők szaporítása az elől megnevezett és Gödöllő közvetlen övezetében fekvő három erdőgondnokságban nagyon is kívánatos, hogy a tájképet, mely sok irányban főleg télen sivár és kietlen, jelenleg a pusztaság és elhagyatottság képét mutatja, örökös zöld lombozatával kedvessé és elevenné varázsolja. Nagy kiterjedésű völgyeletek vannak, mint az ugynevezett „hidegvölgy“, mely talajminőségénél fogva a tölgyet és az ákáczt is elbirná, azonban ott a hideg áramlatok és a beálló korai és késői fagyok ezen fanemek tenyésztését kizárják s egyedül a fenyőnek van létjogosultsága, melynek megkezdett telepítése nagy arányokban folytatandó volna, hogy a királyi vadászterületnek illő és óhajtott ékességet kölcsönözzön.

Eddigi munkálkodásunk nem maradt eredmény nélkül és a reáfordított fáradság és iparkodás máris elnyerte a legmagasabb helyről kifejezésre juttatott elismerést, amennyiben Ő Felsége mult 1911. év június hó elsején hosszabb tartózkodás után Gödöllőről elbucsuván, az erdőhivatal akkori főnökéhez a következő szavakat intézni kegyeskedett:

„Sok szép munkát végeztek, örömmel szemléltem.“

